



O‘ZBEK ADABIYOTIDA METAMORFOZ OBRAZLAR TALQINI VA UNING MIFOPOETIK MANBALARI

R. G‘. Fayzullayeva

Samarqand viloyati Oqdaryo tumani 40-umumta’lim maktabi

Annotatsiya:

Mazkur tezis o‘zbek adabiyotidagi metamorfoz obrazlar talqini va ularning kelib chiqish manbalarini yoritishga qaratilgan bo‘lib, unda metamorfoz (qiyofa o‘zgarishi) obrazlarning turkiy mifologiya, xalq og‘zaki ijodi, afsona va rivoyatlardan yozma adabiyotga transformatsiyasi tahlil etiladi. Bunda insonning hayvon, qush, ruh, tosh yoki boshqa shakllarga aylanishi kabi badiiy asarlarda keltirilgan aniq obrazlar tahlili orqali metamorfoz obraz tushunchasiga ta’rif beriladi.

Kalit so‘zlar: metamorfoz obraz, Freyd va Yung nazariyasi, o‘zbek adabiyoti, transformatsiya, mifologiya, ramz, o‘zgarish motivi.

O‘rganilganlik darajasi: O‘zbek adabiyotshunosligida mifologik obrazlar (pari, dev, ilon-ayol) masalasi T. Alimov, N. Komilov, U. Qo‘chqorovlarning tadqiqotlarida qisman yoritilgan. Ammo “metamorfoz obraz” tushunchasi adabiyotshunoslikda alohida obraz turi sifatida nazariy jihatdan asoslanmagan. Abdulla Qahhor hikoyalaridagi grotesk obrazlar, Murod Muhammad Do‘st asarlaridagi ruhiy transformatsiya motivlari haqida fikr mavjud bo‘lsa-da, ular jahon modernizmidagi metamorfoz obrazlar konsepsiyasi bilan qiyosiy tahlil qilinmagan.

Asosiy qism: Metamorfoz (yunoncha metamorphosis – shakl o‘zgarishi) obrazlar adabiyotda qahramonning tashqi yoki ichki mohiyatini keskin o‘zgartirishi natijasida yangi badiiy haqiqatning yuzaga kelishidir. Badiiy adabiyotda qahramonning ichki ruhiyatidagi o‘zgarishlarni ko‘rsatish uchun metamorfoz obrazlardan foydalaniladi. Bu transformatsiya uch ko‘rinishda namoyon bo‘ladi: 1) jismoniy metamorfoz (insonning bir qiyofadan boshqa qiyofaga o‘tishi); 2) mifologik-jaz metamorfozi (qarg‘ish, sehr-jodu yoki gunohdan keyin boshqa shaklga kirish); 3) ruhiy metamorfoz (insonning ongidagi tub burilish).



Turkiy mifologiyada odamning toshga, qushga, daraxt yoki hayvonga aylanishi holati ko‘p kuzatiladi. Xususan, “Toshbo‘ron bo‘lgan qizlar” haqidagi rivoyatda gunoh qilgan yoki Allohning qahrini keltirgan qizlar toshga aylanib qoladi. O‘g‘uz-turk miflarida esa jangchi qahramonlar o‘limdan qutulish uchun qushga aylanib uchib ketadi. Odamning bo‘riga aylanishi haqidagi afsonalar turkiy xalqlar orasida keng tarqalgan bo‘lib, bunga “Ashina afsonasi” ni misol keltirish mumkin. Unda yarador bola bo‘ri tomonidan parvarish qilinadi va ulg‘aygach ular turmush qurishadi, ulardan nasl taraladi. Ba’zi variantlarda esa bolaning avlodi bo‘riga aylanadi. Oltoy va Sibir turklari mifologiyasida esa odamning daraxtga aylanishi motivi keng tarqalgan.

Keyinchalik bunday o‘zgaruvchi obrazlar psixoanalitik jihatdan nazariy o‘rganila boshlandi. Jumladan, Zigmund Freydning fikricha, badiiy asardagi har qanday o‘zgarish, ayniqsa metamorfoz, insonning ong ostidagi bosilgan istaklar va qo‘rquvlarning razi ifodasidir. Karl Gustav Yungga ko‘ra esa metamorfoz arxetipik jarayon bo‘lib, bunda inson ruhining mifologik ildizlar bilan bog‘liq holda o‘zgarishidir.

O‘zbek yozma adabiyotida ham bu kabi obrazlarni keng uchratish mumkin, Xususan, Abdulla Qahhor “Bashorat” hikoyasida odamning pashshaga aylanishi orqali uning ichki ruhiy holatidagi o‘zgarishlarni yanada ochiqroq ko‘rsatishga harakat qiladi.

Xulosa

O‘zbek adabiyotida metamorfoz obrazlar turli ko‘rinishlarda – grotesk, mifologik va ruhiy shakllarda namoyon bo‘ladi. Ammo ular ilmiy-nazariy jihatdan hali to‘liq tizimlashtirilmagan. Ushbu tadqiqotning yangiligi shundaki, unda metamorfoz obrazlar alohida nazariy kategoriya sifatida talqin etiladi va ularni xalq og‘zaki ijodi va modern adabiyot kontekstida qiyosiy tahlil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ismoilov, E. “O‘zbek adabiyotida mifologik obrazlarning poetikasi”. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2017.



E CONF SERIES



International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences

Hosted online from New York, USA

Website: econfseries.com

2nd November, 2025

-
2. Turaqulov, O. “O‘zbek xalq og‘zaki ijodida metamorfoz motivlari”. — Toshkent: Fan, 2009.
 3. Freyd, Z. “Totem va tabu”. — Toshkent: O‘zbekiston, 1997.
 4. Yung, K. G. “Arxetiplar va kollektiv ongsizlik” (Archetypes and the Collective Unconscious). — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2003.